

درآمدی بر توانمندسازی اجتماعات محلی شهری

دکتر رسول حیدری سورشجانی دکتر محسن شاطریان

۱۳۹۶

سرشناسه	:	حیدری سورشجانی، رسول، ۱۳۶۳ -
عنوان و نام پدیدآور	:	درآمدی بر توانمندسازی اجتماعات محلی شهری - Planning and empowerment of local urban communities/ رسول حیدری سورشجانی، محسن شاطریان.
مشخصات نشر	:	تهران : سخنوران، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	:	۲۸۶ ص. شکل و نمودار
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۴۵۵-۳۱۵-۵
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبیا
موضوع	:	سازمان محلی
موضوع	:	Community organization
موضوع	:	جامعه‌شناسی شهری
موضوع	:	Sociology, Urban
موضوع	:	شهرسازی -- مشارکت شهروندان
موضوع	:	City planning -- Citizen participation
موضوع	:	مشارکت اجتماعی
موضوع	:	Social participation
موضوع	:	فقر شهر Urban poverty
موضوع	:	محلها -- ایران -- مشارکت شهروندان
موضوع	:	Neighborhoods-- Iran-- Citizen participation
موضوع	:	توسعه اجتماعی -- جنبه‌های اجتماعی
موضوع	:	Community development -- Social aspect
شناسه افزوده	:	شام یا محسن، ۱۳۴۳ -
رده بندی کنگره	:	۹۶ ۹۵۴ ح/ HM۷۶۶
رده بندی دیویی	:	۱۴۳۰
شماره کتابشناسی ملی	:	۷۴۸

عنوان کتاب: درآمدی بر توانمندسازی اجتماعات محلی شهری

مؤلفان: رسول حیدری سورشجانی - محسن شاطریان

ناشر: سخنوران

صفحه آرا و طراح جلد: سخنوران

سال و نوبت چاپ: ۱۳۹۶ - اول

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۸۷-۶۰۰-۴۵۵-۳۱۵-۵

قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

انتشارات سخنوران: کارگر شمالی، بعد از ادوارد براون، شماره ۱۴۰۷، طبقه اول، تلفن: ۶۶۴۷۶۳۰۶

پیشگفتار..... ۱۳

فصل اول ■ ۱۷

مفاهیم اجتماعات محلی

۱۸	۱-۱- مقدمه.....
۱۸	۲-۱- تعریف جامعه و اجتماع.....
۱۹	۱-۲-۱- تفاوت جامعه با اجتماع.....
۲۲	۳-۱- فضا و ساختار اجتماعی مکان.....
۲۳	۴-۱- اجتماع محلی.....
۲۴	۵-۱- حس تعلق اجتماعی.....
۲۵	۶-۱- محله.....
۲۵	۱-۶-۱- تعاریف و اصطلاحات.....
۲۹	۲-۶-۱- مفهوم بانی محله: اساس ویژگی و عملکرد قابل انتظار.....
۳۲	۳-۶-۱- تبیین رویکردی محلی: معیار در تعریف محله.....
۳۶	۴-۶-۱- مفاهیم محله.....
۴۱	۵-۶-۱- محله و گروه‌های قومی.....
۴۲	۷-۶-۱- ضعف مفاهیم محله ای.....
۴۳	۸-۶-۱- سیرتاریخی محله در شهرهای ایران.....
۴۸	۹-۶-۱- بحران ضعف مفهوم واقعی محله در شهر.....
۴۹	۷-۱- توسعه پایدار شهری و اجتماعات محلی.....
۵۱	۱-۷-۱- توسعه پایدار شهری.....
۵۳	۱-۱-۷-۱- شاخص‌های اجتماعی اقتصادی.....
۵۴	۲-۱-۷-۱- شاخص‌های سیاسی.....
۵۴	۳-۱-۷-۱- شاخص‌های زیست محیطی.....
۵۵	۴-۱-۷-۱- شاخص‌های بهداشتی.....
۵۵	۵-۱-۷-۱- شاخص‌های حمل و نقل.....
۵۶	۶-۱-۷-۱- شاخص‌های عملیاتی.....
۵۷	۷-۱-۷-۱- شاخص‌های شهر سازی و خنثی سازی.....
۵۹	۲-۷-۱- محله پایدار.....

فصل دوم ■ ۶۳

اجتماعات محلی و فقر شهری

۶۴	مقدمه.....
۶۴	۱-۲- تعریف فقر.....
۶۵	۱-۱-۲- فقر مطلق.....
۶۵	۲-۱-۲- فقر نسبی.....
۶۵	۱-۲-۱-۲- روش‌های سنجش فقر نسبی.....
۶۶	۲-۲-۱-۲- روش توزیع در آمد مبتنی بر عوامل تولید.....

۶۶	۱-۲-۳- روش توزیع درآمد شخصی
۶۷	۲-۲- سیاست‌های مبارزه با فقر مطلق و فقر نسبی
۶۷	۳-۲- مفاهیم کلیدی در فقر
۶۸	۴-۲- دلایل وجود فقر
۶۹	۵-۲- عوامل اجتماعی فقر
۷۰	۱-۵-۲- طبقه بی بضاعت شهری
۷۰	۳-۵-۲- تمرکز فضایی فقر شهری
۷۰	۴-۵-۲- تأثیرات محله‌ای پیامدهای فقر
۷۰	۵-۵-۲- تأثیرات همتایی
۷۱	۶-۵-۲- نظارت اجتماعی
۷۱	۷-۵-۲- فرد، تها و منابع
۷۲	۸-۵-۲- فرصه عدم تناسب فضایی
۷۳	۹-۵-۲- توجه مؤسسات، مدارس و بنگاه‌های اقتصادی به فقرای شهری
۷۳	۱۰-۵-۲- بدنامی فیزیکی
۷۵	۶-۲- شاخص‌های اندازه‌گیری نابرابری درآمدها
۷۵	۱-۶-۲- روش مقایسه سهم سهمیه‌های درآمدی
۷۶	۲-۶-۲- منحنی لورنز و ضریب جینی
۷۶	۳-۶-۲- شاخص دالتون
۷۶	۴-۶-۲- شاخص تایل
۷۷	۵-۶-۲- شاخص آتکینسون
۷۷	۷-۲- شاخص‌های اندازه‌گیری فقر
۷۸	۱-۷-۲- شاخص سرشماری فقر
۷۹	۲-۷-۲- روش تعیین خط فقر
۸۰	۳-۷-۲- نسبت شکاف درآمدی
۸۱	۴-۷-۲- شاخص فوستر، گریر و توریک
۸۱	۵-۷-۲- شاخص سن
۸۲	۶-۷-۲- شاخص پوشش فقر
۸۲	۷-۷-۲- شاخص فقر بخشی
۸۳	۸-۷-۲- شاخص تاکایاما
۸۵	۸-۲- روش‌های مقابله با فقر شهری
۸۶	۱-۸-۲- ۱- جنبه‌های اقتصادی رویارویی با فقر شهری
۸۶	۲-۸-۲- ۲- جنبه‌های اجتماعی رویارویی با فقر شهری
۸۶	۳-۸-۲- ۳- جنبه کالبدی و محیطی رویارویی با فقر شهری
۸۷	۲-۸-۲- سیاست‌ها و برنامه‌های مقابله با فقر شهری در کشورهای توسعه یافته
۸۷	۱-۲-۸-۲- کاهش فقر در چارچوب برنامه‌های تعدیل ساختاری در سطح کلان
۸۹	۲-۲-۸-۲- کاهش فقر در چارچوب اسناد راهبردی کاهش فقر شهری در سطح کلان
۹۱	۳-۲-۸-۲- کاهش فقر در چارچوب برنامه‌ها و سیاست‌های اجتماعی در سطح کلان
۹۲	۳-۲-۸-۲- کاهش فقر در چارچوب رویکرد توسعه اجتماعی به برنامه‌های فقرزدایی و رفاه اجتماعی با بنیان‌های محله‌ای
۹۸	۴-۲-۸-۲- سیاست‌ها و برنامه‌های مقابله با فقر شهری در کشورهای در حال توسعه

توانمند سازی

۱۲۰	 مقدمه
۱۲۰	۱-۳- تعریف توانمند سازی
۱۲۴	۲-۳- انسان توانمند (شهروند توانمند)
۱۲۷	۳-۳- انواع توانمند سازی
۱۲۷	۴-۳- معیارهای نظریه توانمند سازی
۱۲۸	۵-۳- مدل های کلاسیک توانمندسازی
۱۲۸	۱-۵-۳- مدل توانمندسازی آلبرت باندورا
۱۲۸	۲-۵-۳- مدل توانمندسازی ساختار، رفتار و زمینه
۱۲۹	۳-۵-۳- مدل توانمندسازی نوار
۱۲۹	۴-۵-۳- مدل توانمندسازی اسکات و ژاف
۱۲۹	۱-۴-۵-۳- توسعه روابط اجتماعی
۱۲۹	۲-۴-۵-۳- تسهیل کننده
۱۳۰	۳-۴-۵-۳- ساختن گروه های توانمند
۱۳۰	۵-۵-۳- مدل توانمندسازی کانت
۱۳۱	۶-۵-۳- مدل توانمندسازی اسپیریتو
۱۳۲	۷-۵-۳- مدل توانمندسازی فورد و فوئر
۱۳۳	۸-۵-۳- مدل توانمندسازی بلاچارد و مک کارن
۱۳۳	۱-۸-۵-۳- اولین کلید سهم شدن همگان
۱۳۴	۲-۸-۵-۳- دومین کلید: ایجاد خودمختاری با تعیین حدود
۱۳۵	۳-۸-۵-۳- سومین کلید: جایگزینی تیم های خودگردان به جای سلسله مراتب
۱۳۵	۹-۵-۳- مدل توانمندسازی رایلی، بنتلی و لین
۱۳۶	۱۰-۵-۳- مدل توانمندسازی اولیو
۱۳۷	۱۱-۵-۳- توانمندسازی ارتباطی - انگیزشی
۱۳۸	۶-۳- ابعاد فرایند توانمند سازی شهروندان
۱۳۹	۷-۳- چالش های توانمند سازی شهروندان
۱۳۹	۸-۳- توانمندسازی و توسعه منطقه ای
۱۴۱	۱-۸-۳- گروه های هدف در توانمند سازی توسعه منطقه ای
۱۴۱	۱-۱-۸-۳- توانمند سازی زنان
۱۴۶	۲-۱-۸-۳- توانمند سازی فقرا
۱۶۰	۳-۱-۸-۳- توانمند سازی روستاییان
۱۶۰	۴-۱-۸-۳- توانمند سازی جوانان
۱۶۴	۹-۳- دورویکرد به توانمند سازی
۱۶۵	۱۰-۳- حوزه های توانمند سازی
۱۶۵	۱-۱۰-۳- توانمند سازی از نظر برنامه ریزی فرهنگی
۱۶۶	۱-۱۰-۳- برنامه ریزی فرهنگی نمونه در انگلستان
۱۶۸	۲-۱۰-۳- حوزه قابلیت های افراد
۱۶۹	۳-۱۰-۳- حوزه ساماندهی افراد و ایجاد شکل

فصل چهارم ■ ۱۷۱

سازمان‌های مردم نهاد و توانمندسازی

۱۷۲	مقدمه
۱۷۲	۱-۴- تعاریف
۱۷۴	۲-۴- ویژگی‌های سازمان‌های مردم نهاد
۱۷۵	۳-۴- تاریخچه سازمان‌های مردم نهاد
۱۷۹	۴-۴- سازمان‌های غیر دولتی و توسعه پایدار محلی
۱۸۳	۵-۴- نقش سازمان‌های مردم‌نهاد محله محور (CBOs) در توانمندسازی
۱۸۷	۶-۴- هیات‌های مذهبی نوعی سازمان‌های مردم نهاد
۱۹۱	۷-۴- نمونه‌ای از ملکر، سازمان‌های مردم نهاد در توسعه اجتماعات محلی

فصل پنجم ■ ۱۹۳

توانمندسازی در ایران

۱۹۴	مقدمه
۱۹۴	۱-۵- رویکرد خودیاری برای تداوم سکونت
۱۹۶	۲-۵- سیاست توانمندسازی
۲۰۱	۳-۵- توانمندسازی در مستندات قانونی کشور
۲۰۱	۱-۳-۵- قانون اساسی
۲۰۲	۲-۳-۵- قانون برنامه چهارم توسعه
۲۰۴	۳-۳-۵- سند توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی
۲۰۴	۱-۳-۳-۵- مقدمه
۲۰۶	۲-۳-۳-۵- وضع موجود و گرایش‌ها
۲۰۹	۴-۳-۳-۵- اصول هادی
۲۱۶	۵-۳-۳-۵- آئین نامه نحوه فعالیت ستاد استانی توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی
۲۲۲	۴-۳-۵- دستور العمل توانمندسازی سکونتگاه‌های غیر رسمی
۲۲۲	۱-۴-۳-۵- بررسی گسترده فقر شهری و شناسایی محله‌های فقیر نشین
۲۲۵	۳-۴-۳-۵- بررسی پیمایشی و شناخت ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی و کالبدی محله‌ها
۲۳۱	۴-۴-۳-۵- تدوین برنامه توانمندسازی و بهسازی محلات هدف
۲۳۳	۵-۴-۳-۵- تدوین برنامه عملیاتی
۲۳۴	۶-۴-۳-۵- ارزیابی
۲۳۴	۷-۴-۳-۵- رفع نواقص
۲۳۴	۵-۳-۵- نقد و بررسی سند ملی توانمندسازی
۲۴۱	۴-۵- نمونه پژوهی خارجی
۲۴۱	۱-۴-۵- شراکت و توانمندسازی در بوکان (محله‌ای در ادینبورگ اسکاتلند، ۲۰۰۹)
۲۴۲	۲-۴-۵- خود توانمندسازی اجتماع در رنتون (محله‌ای در ادینبورگ اسکاتلند ۲۰۰۹)
۲۴۳	۳-۴-۵- مصر - قاهره
۲۴۵	۱-۳-۴-۵- توسعه‌های فیزیکی
۲۴۵	۲-۳-۴-۵- توسعه‌های اجتماعی
۲۴۷	۳-۴-۵- اهداف طرح برنامه

- ۲۴۸..... ۴-۴-۵- اقدامات اجتماعي-اقتصادي
- ۲۵۰..... ۴-۴-۵- توسعه اقتصادي و اجتماعي کشورهاي اسلامي
- ۲۵۱..... ۱-۴-۴-۵- برنامه ريزي جامع و شناسايي نيازها
- ۲۵۱..... ۲-۴-۴-۵- فضاي باز
- ۲۵۲..... ۳-۴-۴-۵- سلامت و بهداشت
- ۲۵۳..... ۳-۴-۴-۵- آب و فاضلاب و دفع زباله‌هاي جامد
- ۲۵۳..... ۴-۴-۴-۵- اشتغال
- ۲۵۳..... ۵-۵- برخي تجربيات داخل کشور
- ۲۵۳..... ۱-۵-۵- توانمند سازي حاشيه نشينان زاهدان
- ۲۵۴..... ۱-۱-۵-۵- طرح توسعه مهارت‌هاي پايه
- ۲۵۵..... ۲-۱-۵-۵- طرح تشکيل گروه‌هاي کارآفريني و آموزش بانک‌پذيري
- ۲۵۶..... ۲-۵-۵- تجربه توانمندسازي در شيراز
- ۲۵۷..... ۱-۱-۵-۵- راييد اقدامات توانمندسازي
- ۲۵۸..... ۳-۵-۵- مداخلات اوليه طرح توانمند سازي و ساماندهي سکونتگاه‌هاي غير رسمي شهر اصفهان
- ۲۵۸..... ۱-۳-۵-۵- سناري محلات محروم و غيررسمي شهر اصفهان
- ۲۶۰..... ۲-۳-۵-۵- پهنه بندي قريه در شهر اصفهان
- ۲۶۳..... فهرست منابع

www.ketaboo.ir

«ان و الفَلَم و مایَسْطُرُون»

توانمند سازی مهمترین رویکرد چند سال اخیر سازمان ملل به اجتماعات محلی بخصوص حاشیه نشینان شهری بوده است. طبق آمار مسولان و دستگاه‌های دولتی در حال حاضر بالغ بر ۱۱ میلیون نفر حاشیه نشین در ۹۱ شهر کشور زندگی می‌کنند. سند توانمندسازی در پنج استان سیستان و بلوچستان، کرمانشاه، هرمزگان، کردستان و آذربایجان شرقی اجرا شده است (<http://www.ud.ac.ir>). اهمیت هویت محله‌ای، احساس تعلق و سرمایه‌های اجتماعی در راس اولویت‌های توانمندسازی اجتماعات محلی قرار دارد چرا که یکی از نتایج توانمندسازی ایجاد حاشیه‌های محلی که بتواند نیازهای کالبدی، زیست محیطی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خود را تأمین نماید. این رویکرد نه تنها در محلات حاشیه نشین شهرها بلکه در همه ابعاد و سطوح شهری و روستای نهروندان کارآیی لازم را دارد.

جوامع شهری و روستایی ایران از دیدگاه خرد با تعاون و همیاری بر مشکلات فائق می‌آمدند. لیکن با پررنگ شدن نقش دولت در زندگی شهری و تسلط بر منابع ملی، این تعاون و همیاری جای خود را به انتظار برای توسعه توسط دولت داده است. دولتمردان نیز در سال‌های اخیر با تجربه و آزمون روش‌های مختلف و ایجاد مدارس سازمان‌های کمک و امداد رسانی به این نتیجه رسیده‌اند که بسنده کردن به کمک مستقیم بدون توانا آگاه کردن افراد، تنها انتظارات از دولت را بالا برده و منجر به شاخ و برگ کردن دولت می‌گردد. بسیاری از خدمات دولتی مانند اتوبوس رانی و حمل و نقل عمومی و حتی مدارس در اجتماعات فقیر جامعه دارای بازدهی بالایی هستند و ایجاد زیرساخت‌های اولیه توسط دولت اجتناب ناپذیر است. لیکن گسترش روز افزون دولت بر زندگی انسان‌ها حتی نهادهای تاریخی توانمندسازی مانند وقف را نیز به سیطره دولت کشانیده، نهادی که نقش پررنگ و عمیق آن در زندگی شهری را نمی‌توان نادیده گرفت. به نظر می‌رسد رویکرد توانمندسازی از آگاهی و توانا کردن

افراد از ابعاد مختلف توانایی‌ها و گزینه‌های انتخاب زندگی شروع می‌گردد. جامعه هدف توانمندسازی انسان‌ها نه تنها اجتماعات محلی بلکه همه اشخاص در تمام موقعیت‌ها و مشاغل می‌باشد. آگاهی دادن یک فرد خیر که مبادرت به احداث مسجد نموده و یا به احداث یک فضا و کاربری مورد نیاز شهر که مدیریت شهری از مهیا کردن آن ناتوان است تا آگاهی افراد از توانایی‌های درونی خود و ایجاد اعتماد به نفس همه جزء رویکرد توانمندسازی جامعه می‌باشد.

با بررسی نظریات مختلف پیرامون توسعه محلی و توسعه این نتیجه بدست می‌آید که تا انسان‌ها نسبت به نتایج توسعه اعتماد پیدا نکنند و خود نخواهند پیشرفتی پیش نمی‌آید و در نتیجه توسعه تجویزی و مزیستی بدون توافق با اجتماعات محلی لاجرم موفقیتی کسب نمی‌کند. آنچه مسلم است این است که رویکرد توانمندسازی اجتماعات محلی در پایین‌ترین سطوح جامعه شهری برای دولتمردان و مدیران شهری بهترین راهکار برای حل مشکلات و مسائل روز افزون شهرها می‌باشد. در این کتاب به بررسی ابعاد مختلف توانمندسازی با تأکید بر اجتماعات محلی پرداخته می‌شود. هدف کتاب تنها اصول پایه‌ای در زمینه توانمندسازی است که منطبق بر سرفصل درس برنامه ریزی توانمندسازی اجتماعات محلی در دوره کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری می‌باشد. عنوان مختلف کتاب بر اساس شناخت ابعاد مختلف توانمندسازی اجتماعات محلی تنظیم شده است. در فصل اول اجتماعات شهری و محله محوری در شهرها شرح داده می‌شود، هدف از این فصل شناخت اجتماعات محلی و تفاوت‌های بین جامعه و اجتماع می‌باشد که در پایان ابعاد مختلف محله گرایی و نگرش‌های نوین به محله ارائه می‌شود. در فصل دوم به پهنه بندی فقر و شناسایی فقر و خط فقر پرداخته می‌شود. در این فصل هدف اصلی جمع‌آوری روش‌های مختلف سنجش فقر و نابرابری و در نتیجه پهنه بندی جغرافیایی فقر در سطح شهر است. در پایان این فصل راهکارهای مختلف برای کاهش فقر جمع‌آوری و ارائه می‌گردد. در فصل سوم به تعریف

توانمند سازي و حوزه کار توانمند سازي، انواع آن، نظريه‌هاي مطرح و کاربرد آن در اجتماعات محلي پرداخته مي‌گردد. سازمان‌هاي غير دولتي يا مردم نهاد بخش مهمي از مطالب کتاب را شامل شده که مي‌تواند به عنوان قوه محرکه توانمندسازي از اين سازمان‌ها عمل نمايد که در فصل چهارم به اين موضوع پرداخته مي‌شود. در فصل پنجم و پاياني به بررسي وضعيت توانمندسازي در کشور پرداخته شده و اسناد و قوانين توانمندسازي بررسي و نقد مي‌گردد. بدون شک اثر حاضر داراي کاستي‌ها و کمبودهاي فراواني است لذا از همه پژوهشگران، اساتيد و دانشجويان محترم استدعا مي‌گردد نظرات و انتقادات خود را به رايان نامه نويسندگان ارسال نمايند.

مؤلفان - بهار ۱۳۹۶